

Háború utáni mozinézők Nagy-Britanniában

MANNING, Sam: *Cinemas and Cinema-Going in the United Kingdom. Decades of Decline, 1945–65*. University of London Press, London, 2020. 235 oldal. DOI: 10.14296/320.9781912702367

Kik járnak moziba? Milyen korosztály? Milyen filmeket néznek meg? Mindig az Egyesült Államokban készült filmek a népszerűbbek? Számptalan kérdés merülhet fel, ha a moziról, a mozi látogatottságáról van szó. Statisztikai adatközlésből csupán következtetéseket lehet levonni, amelyek az előbbi kérdésekre pontos válaszokat nem adnak. Számos kiadvány foglalkozott már a mozikkal, de az elmúlt három évtizedben jelentek meg olyan művek is, amelyek az embert, a moziba járó közönséget teszik meg kutatásuk középpontjának. Több mű szól egy település vagy régió mozitörténetéről, de a területi különbségekkel kevesen foglalkoztak,¹ Sam Manning könyve erre tesz kísérletet.

Sam Manning Sheffieldben kezdte egyetemi tanulmányait, majd a mesterképzést a belfasti Queen's Egyetemen teljesítette. A filmmel kapcsolatos érdeklődése vezetett a doktori disszertációjának megírásához, amelyből ez a könyv született.

A könyv címe alapján az Egyesült Királyság mozitörténetének 1945 és 1965 közötti időszakát mutatja be a szerző. A bevezetőben derül ki, hogy térben nem fedti le az Egyesült Királyságot a munka:

¹ A teljesség igénye nélkül néhány kivétel: HILL, John: *Cinema and Northern Ireland: Film, Culture And Politics*. London, 2006.; RICHARDS, Helen: Memory reclamation of cinema going in Bridgend, South Wales, 1930–1960. *Historical Journal of Film, Radio and Television*. 23. (2003):4. 341–355.; TUFFERREY, Peter: *South Yorkshire's Cinemas & Theatres*. Stroud, 2011.

csupán Belfast és Sheffield városok esettanulmányain keresztül nyerünk betekintést az „angol” mozi világba. Az elején érdemes leszögezni – ahogy a szerző is teszi – pár fogalmi és módszertani kérdést. Az első, hogy a könyv mozitörténettel foglalkozik, nem filmtörténettel. Utóbbi a film művészeti, esztétikai értékét vizsgálja, míg az előbbi a mozi mint intézmény történetét. Mely nem, korosztály, társadalmi csoport képviselői jártak moziba? A szerző a moziba járó közönséget helyezi vizsgálatának fókuszába. A második világháború előtt és alatt az Egyesült Királyságban és Európa számos országában is folyamatosan emelkedett a moziba járók, valamint a helyben gyártott filmek száma. A statisztikai adatokból egyszerű következtetéseket lehet levonni, milyen mértékben változott a mozilátogatottság a háború után, melyik évben volt a legnagyobb nézőszám, jobb esetben az is kiderül mely filmek hozták a legtöbb bevételt. Az Egyesült Királyságban 1946-ban 1,6 milliárd mozinéző volt, ami 1965-re 327 millióra esett vissza.²

A könyv öt fejezetből áll, az első három fejezet elsősorban interjúkra, valamint a helyi és országos szaksajtó cikkeire támaszkodik. A szerző háború utáni társadalmi gazdasági folyamatokra is kitér. A két utolsó fejezetben előtérbe kerülnek a helyi mozik dokumentumai. A mozi szorosan összefonódik a filmekkel, így a könyvben több alkalommal is helyet kapnak filmleírások.

Miért abba a moziba mentek? A könyv azt vizsgálja, milyen tényezők befolyásolták az emberek döntéseit a mozi választás során. E kérdés megválaszolásán túl a szerző az 1950-es évek angol kultúrtörténetét is árnyalni szeretné. Ezzel függ össze a kötetben alkalmazott módszertan. A forráskutatás elsősorban a helyi újságokra (*Belfast*

² MANNING 2020. 51.

Telegraph, *The Star*), filmes szaklapokra (például *Kinematograph Weekly*, *Motion Picture Herald*) és az egyes mozik dokumentumaira (műsorfüzetek, városi rendeletek) terjedt ki. A könyv bibliográfiája gazdasági és szociológiai tanulmányokból, mozival kapcsolatos szakkönyvekből állt össze. Az adatok elemzése, illetve a mozis és társadalomtudományi írásként szintézisén túl fontos szerepet játszottak az interjúk. Sam Manning ötven interjút készített helyi, 1925 és 1950 között született emberekkel. Az interjúk természetesen szubjektívek és sokszor pontatlanok, de alkalmas az eredmények árnyalására (például több interjúalany is azt mondta, hogy alkalmanként ellógtak az utolsó óráról, hogy moziba mehessenek).

A szerző a kvantitatív és kvalitatív források együttes használatával próbál komplex képet festeni a két város mozitörténetéről. Könyvét helytörténeti munkának is tekinthetjük, amely az egységesnek vélt mozilátogatási szokások regionális különbségeire is rámutat. Sam Manning célja a területi különbségek előtérbe helyezése. A két vizsgált városnak vannak hasonló tulajdonságai (például lakosság szám, nagyarányú munkásság), és van, amiben különböznek egymástól (például felekezeti összetétel). Az összehasonlítás segít abban, hogy a homogénnek látszó angol művelődéstörténet egy részét árnyaltabban lássa az olvasó.

Az első fejezet a mozilátogatásról, a mozi és a hétköznapi élet közötti kapcsolatról szól. A háború utáni években jóval kevesebb személygépkocsi volt, mint manapság, így az emberek többsége a környék filmszínházait látogatta. A tömegközlekedés sem mindig jelentett megoldást, hiszen többbe került, mint saját gépkocsival moziba menni, illetve az utolsó előadások végeztével nem mindig lehetett elérni az utolsó buszt. A külvárosi mozik a munkásoké voltak, egy egyetemi lap figyelmeztette is

hallgatóit, hogy kerüljék ezeket az intézményeket. Kevés helyen vetítettek nem angol vagy amerikai filmeket, ezért a bevándorlók hajlandóak voltak nagyobb távolságot megtenni, hogy saját nyelvükön nézzenek filmeket. A belvárosban található jobb mozikat már a középosztály tagjai is előszeretettel látogatták. A fiatalok és gyerekek gyakran jártak moziba, néha a családdal együtt. Elsősorban a környék filmszínházait részesítették előnyben, de a városközpontban lévő mozikba is szívesen jártak. Az emberek nem kizárólag a filmek miatt mentek moziba, sok interjúalany nem egy adott filmről beszélt, hanem a moziba járás körülményeiről, szokásairól. Ekkoriban még lehetett dohányozni a mozikban, ami sokakat zavart, ezért petíciókat is gyűjtöttek a dohányzás ellen. A moziüzemeltetőknek ugyanakkor bevétele volt a dohánytermékek eladásából. Problémát jelentettek a hangoskodó gyerekek, akik gyakran szülők nélkül jutottak be a mozikba – ellenőrzés során meg is büntették ezért a mozikat – és a hátsó sorokban romantikázó kamaszok. A mozi nem csupán egy intézmény volt, hanem találkozási pont is: a gyerekeknek a szombati matiné, a fiataloknak kedvenc randevú helyszínéül szolgált. Angol jellegzetesség volt, hogy az esti előadás végén lejátszották a nemzeti himnuszot (*God save the Queen*). Ez Sheffieldben nem jelentett problémát, Belfastban már igen. Az ír–angol ellentétre egy 1954-es példát hoz Manning, amikor több katolikus ülve maradt a himnusz alatt. Az esettel később az északír parlamentben is foglalkoztak a képviselők. A társadalmi feszültségeket a szerző tárgyilagosan mutatja be, a könyvben szereplő példák csupán betekintést engednek a mai napig meglévő konfliktusba.

A következő fejezetben átfogó elemzést kapunk az 1945 és 1965 közötti nézői szokásokról és a mozilátogatottság alakulásáról. A korban számos moziüzemeltető,

mozilánc-képviselő a látogatottság csökkenését kizárólag a televízió térnyerésének tulajdonította, és ezt korabeli kutatások is alátámasztották. Sam Manning számos ellenpéldát hoz fel munkájában: kiderül, többek között a társastáncok, a bingó és a bowling vonták el a nézőket a vászon elől. Az új és népszerű szórakozási szokások – és a televízió – elterjedését számos körülmény segítette. A háború után emelkedett az életszínvonal, magasabbak voltak a bérek, növekedett a fogyasztás. A szerző megyőzően bizonyítja, hogy az 1953. július 2-ai koronázás egyfajta katalizátor volt a televízió elterjedése kapcsán. A nevezetes alkalmat közel 20 millióan követték televízióon keresztül. Azoknál, akinél volt készülék, a szomszédok, ismerősök, barátok összegyűltek a szobában, és együtt követték az eseményeket. A koronázásáról készült film, *A Queen is Crowned* hozta a legtöbb bevételt az angol mozikban 1953-ban. A televízió-előfizetők száma 1953 márciusa és 1954 márciusa között 50%-kal növekedett. A televízió elterjedését az 1950-es és 1960-as évek Nagy-Britanniájában generációs különbségek is befolyásolták: míg az idősebbek nagyobb arányban választották a televíziózást, a fiatalok továbbra is szívesebben jártak moziba. A televíziók elterjedésének ütemében regionális eltérések is megfigyelhetők voltak; Belfastban később és lassabban váltak elérhetővé a készülékek, mint Sheffieldben. Ennek oka részben az volt, hogy Belfastban kevesebben engedhették meg maguknak a saját televíziókészüléket, és kisebb arányban fizettek elő a televíziós adásokra. A moziüzemeltetők ezalatt a mozik felújításával, technikai újításokkal (például 3D technika) harcoltak a nézőkért.

A könyv társadalomtörténeti kontextusba helyezi témáját, azonban ezt nem dolgozza ki kellőképpen. Az interjúk és a korabeli sajtóban megjelent nézői vélemé-

nyek/kritikák betekintést engednek a részletekbe, de a nagy összefüggéseket nem árnyalják.

A mozik bezárása a televízió elterjedését követően a kapitalista országokban gyors ütemben zajlott, szemben a keleti blokk államaival, ahol a folyamat lassabb volt. Az összehasonlíthatóság érdekében érdemes egy kicsit elidőzni a háború utáni magyar mozitörténettel. Magyarországon a mozilátogatottság 1960-ban érte el a csúcspontját, de a nézőszám a következő években jelentős visszaesést mutatott, és az 1970-es évek elejére már csak a korábbi szint felét érte el. Bár az 1970-es években a televízió széles körben elterjedt, kulturpolitikai megfontolások miatt mozikat csak kivételes esetekben zártak be. Ennek következtében a hazai vetítőhelyek közel 90%-a végül a rendszerváltás körüli időszakban, 1985 és 1995 között szűnt meg.³

A harmadik fejezet a két városi régió mozibezárás történetét, valamint az új moziépületek felépítését tárgyalja. Az Egyesült Királyságban ez a folyamat a gazdasági racionalitás mentén zajlott, így a mozibezárások és az új mozik építése párhuzamosan történt. Az 1950-es években először a kisebb, régebben épült, független mozik szűntek meg, majd a bezárások mind a belvárosi, mind a külvárosi mozikat érintették. A könyv a 92. oldaltól helytörténeti feldolgozássá válik, több belfasti mozi építésének történetét részletezi. Az eligazodást térkép segíti, ám a helyismerettel nem rendelkező olvasók számára kihívást jelenthet a kerületek és utcanevek azonosítása, amely megnehezíti az olvasó számára a helyszínekhez való kapcsolódást. A könyv időnként egy lexikonra emlékeztet, számadatok, adatok, idézetek és képek, térképek segítségével mutatja be az adott mozik történetét.

³ BORSOS 2009. 60–61.

A kötet két esettanulmánnyal zárul, amelyek ugyanazt a témát és korszakot tárgyalják, azonban a különböző típusú források más felépítést eredményeznek: Belfast esetében kevés mozinapló⁴ maradt fent, ezért Manning a Pénzügyminisztérium statisztikáiból és az újságok moziműsor rova- taiból következtet a mozik nézőinek látoga- tottsági szokásaira, míg Sheffield esetében nagyobb szerepet kapnak a mozinaplók. A szerző négy évadot (1948–49, 1952–53, 1956–57 és 1960–61) tekint át a belfasti mozik esetében, így érzékeltetve a válto- zásokat. A fejezet külön figyelmet szentel két filmnek is: az 1947-ben bemutatott *Captain Boycott*nak és az 1952-es amerikai *The Quiet Man*nek. Mindkét film hosszabb ideig volt műsoron, a *The Quiet Man* 30 napig, ezzel a legnézettebb film volt 1952. április 7. és 1953. március 28. között a bel- fasti Ritz moziban.⁵ Sheffield esetében nem éveket tekint át a szerző, hanem három fil- mszínházat vizsgál meg, ami megnehezíti a két esettanulmány közötti összehasonlítást. A regionális eltérések érzékeltetése így erőlt- tetettnek tűnhet.

A különbségek bemutatása a nagy egészből kiindulva, részleteken keresztül nem könnyű feladat, azonban Sam Manning könyve e kihívást vállalja. A szerző fő célja a második világháborút követően a mozilá- togatottság csökkenésének, illetve azok re- gionális eltéréseinek feltárása volt, beleértve azok okainak vizsgálatát is. Fontos szem- pont volt még a mozilátogatók szokásainak és társadalmi összetételének (nem, kor stb.) elemzése. Az emberek leggyakrabban a kö- zelben lévő mozikba mentek, amelyeket elérhető jegyáraik tettek népszerűvé, így az alacsonyabb jövedelműek általában a leg- olcsóbb mozikat részesítették előnyben. A

homogén mozitörténetet megtörte azáltal, hogy a két várost tette meg vizsgálatának tárgyaként. A szerző megjegyzi, hogy több hasonló kutatásra lenne szükség a témában, ami bővíthetné az Egyesült Királyság mozi- történetére vonatkozó ismereteinket, és re- álisabb képet adhatna az 1950-es és 1960- as évek mozilátogatási szokásairól és azok változásairól.

Az interjúk és újságcikkek révén az ol- vasó közelebb kerül a mozi használóihoz. A könyv jól strukturált, logikusan felépít- tett; először a mozi közönségével foglalko- zik, majd a nézőszám csökkenésének okait vizsgálja, végül a mozik bemutatására kerül sor. Képek, táblázatok és térképek segítik az olvasót. Fontos megemlíteni a könyv mo- zaikos jellegét: számos adat, mozielnevezés, filmcím, személynév szerepel a könyvben, ami nehezíti a megértést. A szerző ügyesen helyezi el a különböző elemeket egymás mellett, de gyakran előfordul, hogy egy állításhoz egy cáfolatot is társít (például Belfastban nem játsszák szívesen a him- nuszt, miután sokan sietve hagyják el a mo- zitermet, de csak azért, mert nem akarják lekésni a buszt). Ennek oka talán abban rej- lik, hogy Sam Manning több oldalról vizs- gálja a történeteket, nem csupán a moziné- zők vagy a moziüzemeltetők szempontjait elemzi. A teljes kép kialakítására törekszik, ami a könyv nagy erénye. Ezzel viszont a töredezettség érzését erősíti, ami megnyil- vánul abban, hogy egyes tényeket többször ismétel (például a televízió elterjedése is közrejátszott a mozilátogatók számának csökkenésében). Ha a társadalmi változá- sokról részletesebb elemzést nyújtott volna, azzal a „mozaikdarabokat” egy egész képpé illeszthette volna össze.

Végül érdemes feltenni a kérdést: ki- nek szól ez a könyv? Véleményem szerint elsősorban a mozitörténeteseknek, társada- lomkutatóknak és a belfasti, sheffieldi la- kosoknak. Az oral history alkalmazása ki-

⁴ Olyan napló, amely napi bontásban tartalmazza a műsorrendet, a jegybevételt, illetve az időjárási kö- rülményeket.

⁵ MANNING 2020. 144.

emelendő, Sam Manning könyve minden európai ország mozitörténetének regionális bizonnal példát mutathat azon kutatóknak, akik az Egyesült Királyság, esetleg más különbségeivel kívánnak foglalkozni.

Vörös Attila

IRODALOM

- BORSOS 2009 BORSOS Árpád: *A mozi mint innováció magyarországi elterjedése, a hálózat alakulásának földrajzi jellemzői napjainkig*. Pécs, 2009.
- MANNING 2020 MANNING, Sam: *Cinemas and Cinema-Going in the United Kingdom. Decades of Decline, 1945–65*. London, 2020.

AKTUÁLIS SZÁMUNK SZERZŐI

BARÁTH Katalin	adjunktus Szegei Tudományegyetem Jelenkortörténeti Tanszék
DEZSŐ Krisztina	osztályvezető, könyvtáros, muzeológus Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya
LANDGRAF Ildikó	tudományos főmunkatárs HUN-REN BTK Néprajztudományi Intézet
PAPP Viktor	történész, kutató Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár
RAPOSA Vivien Kitti	segédlevéltáros MNL Baranya Vármegyei Levéltára PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola
TANGL Balázs	levéltáros MNL Zala Vármegyei Levéltára
VASNÉ Tóth Kornélia	művelődéstörténész, tudományos kutató Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár
VIDÓ Gábor Tamás	segédlevéltáros MNL Baranya Vármegyei Levéltára PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola
VÖRÖS Attila	PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola